

Doç. Dr. Faruk SÖNMEZOĞLU

BİRLEŞMİŞ MİLLETLER GENEL SEKRETERİ'NİN KIBRIS SORUNUNUN ÇÖZÜMÜNE İLİŞKİN ÇABALARI: 1974-1986 (*)

Birleşmiş Milletler Örgütü'nün uluslararası uyuşmazlıkların giderilmesi ve çatışmaların özümünde oynadığı rol tartışmalıdır. Örgüt Genel Kurulu'nda alınan kararlar esas itibariyle tavsiye niteliği taşımakta, uygulanmaları tamamen ilgili tarafların rızasına dayanmaktadır. Güvenlik Konseyi'nin bazı konu ve durumlara ilişkin olarak aldığı kararları, kuvvet kullanımı da dahil olmak üzere çeşitli zorlama önlemleri ile uygulamaya koyabilme yetkisi bulunmakla beraber, bu organın beş daimi üyesine tanınmış veto hakkı mekanizmanın hareket geçmesini (bazı istisnalar dışında) engellemiştir, engellemektedir.

Diğer taraftan, bir sorunun örgütün bu organlarında alınan kararlar yolu ile bir çözüme kavuşturulmasının, uluslararası uyuşmazlıkların giderilmesi ve çatışmaların çözümünde başvurulabilecek tek yol olmasının yanında, sorunun örgüt tarafından ele alınışı da sadece bu alternatiflerle sınırlı değildir. Nitekim, bazı durumlarda örgüt Genel Sekreteri'nin gerçekleştirdiği *iyi niyet girişimi* ve *arabuluculuk* çabaları önem kazanmaktadır.

Kıbrıs sorununun Birleşmiş Milletler Örgütü içerisinde ele alınışını ve sorununa bu yolla bir çözüm bulunabilmesi imkan ve ihtimalini de benzer açılardan değerlendirmek mümkündür. Daha önceki iki çalışmada (1), esas olarak konunun örgüt Genel Kurulu ve Güvenlik Konseyi'ndeki ele alınışı üzerinde durmuş ve 1974 krizinden sonra ise örgüt Genel Sekreteri'nin sorunun çözümüne yönelik olarak giriştiği çabaların giderek önem kazandığını belirtmiştim. Aşağıda da, konuya ilişkin olarak örgütün son iki Genel Sekreteri'nin 1974-1986 yılları arasındaki faaliyetlerini ele alacağım.

1 - 1974-1981: Kurt Waldheim Dönemi

1975 yılı sonlarında 3395 (XXX) sayılı Genel Kurul kararı alındığında, aynı yıl Genel Sekreter'in girişimleriyle başlayan topluluklararası görüşmelerin dördüncü turu tamamlanmış (2), fakat somut bir sonuç elde edilememişti. Kararın ardından, 12 Aralık 1975 tarihinde Türkiye ve Yunanistan dışişleri bakanları arasında varılan 'Brüksel An-

(*) Bu yazı 1989 yılı Kasım ayında kaleme alınmıştır.

- (1) Bkz: Faruk SÖNMEZOĞLU "Kıbrıs Sorunu ve Birleşmiş Milletler: 1954-1975, İ.Ü.İ.F.M. Özel Sayı II, Prof. Dr. Cavit Orhan Tüztengil'in Anısına Armağan, Cilt: 38, Sayı: 3-4 (1984), s. 223-255 ve "Kıbrıs Sorunu ve Birleşmiş Milletler: 1976-1987," İktisat Dergisi, Sayı: 292 (Mart 1989), s. 26-30.
- (2) Görüşmeler sırasıyla 28 Nisan - 3 Mayıs, 5-7 Haziran, 31 Temmuz-2 Ağustos ve 8-10 Eylül tarihlerinde gerçekleştirilmiştir. Bu görüşmeler için bkz: Necati Münir Ertekün, *In Search of a Negotiated Cyprus Settlement* (Lefkoşa: Ulus Matbaacılık, 1981), s. 35-43.

laşması"nda " "...iki topluluk temsilcilerinin görüşmelere devam etmeleri için..." Genel Sekreter'den yardımcı olması istendi (3). Bunun üzerine, Waldheim'in yaptığı çağrı ile, 17-21 Şubat 1976 tarihleri arasında Viyana'da, topluluklararası görüşmelerin beşinci turu Rauf Denktaş ile Glafkos Klerides arasında gerçekleşti (4). Genel Sekreter'in Özel Temsilcisi Javier Perez de Cuéllar'ın önderliğinde gerçekleşen görüşmelerde tarafların birbirlerine sunmak üzere yazılı teklifler oluşturmaları ve Mayıs ayında altıncı turun yapılması kararlaştırıldıysa da sonradan bu görüşmeler ertelendi (5).

9 Ocak 1977 tarihinde Kuzey Kıbrıs Türk Federe devleti Cumhurbaşkanı Rauf Denktaş'ın Başpiskopos Makarios'a gönderdiği mektupta (6) yaptığı zirve önerisi olumlu bir cevap bulunca iki lider 27 Ocak tarihinde Viyana'da, Genel Sekreter'in Özel Temsilcisi'nin de hazır bulunduğu bir toplantıda biraraya gelidiler. Bunun ardından 12 Şubat'ta gerçekleştirilen zirvede BM Genel Sekreteri Kurt Waldheim da hazır bulundu (7). Toplantıların sonunda liderler, topluluklararası görüşmelerin BM Genel Sekreteri'nin liderliğinde yeniden başlatılmasını kararlaştırırken, bu toplantılara bir temel oluşturması amacıyla-sonradan "Dört İlke" adı ile hatırlanacak olan bir bildiri yayınladılar (8). Buna uygun olarak topluluklararası görüşmelerin altıncı turu 31 Mart-7 Nisan tarihleri arasında, Genel Sekreter'in önderliğinde Viyana'da gerçekleştirildi (9) ise de tarafların ortak bir noktaya ulaşmaları sağlanamadı. Bunun ardından Genel Sekreter Waldheim ve Kıbrıs Özel Temsilcisi De Cuéllar görüşmelerin yedinci döneminin başlatılması yolunda çaba harcadılar (10). Fakat, 3 Ağustos 1977 tarihinde Makarios'un ölümünün ardından Rum tarafı yeniden sorunu uluslararası platformlara kaydırmaya başlayınca bu mümkün olamadı.

1978 yılı başlarında Genel Sekreter topluluklararası görüşmeleri yeniden başlatmak üzere Ankara, Lefkoşe ve Atina'da çeşitli temaslarda bulundu. Sonuçta, topluluklararası görüşmelere temel oluşturması için türk tarafının "somut ve kapsamlı" öneriler sunması kararlaştırıldı. Kıbrıs sorununun hemen hemen bütün vechelerini kapsayan bu öneriler (11) 13 Nisan'da yazılı, 14-15 Nisan'da da sözlü olarak Viyan'da Waldheim'a sunulmuştur. Anayasa ve toprak sorunlarına ilişkin Türk tarafı önerileri Genel Sekreter tarafından "somut ve kapsamlı" bulunmasına (12) rağmen Kıbrıs Rum lideri Spiros Kipri-

(3) Necati Münir ERTEKÜN, *Inter-Communal Talks and the Cyprus Problem* (Lefkoşa: 1977), s. 104.

(4) Bu görüşmeler ve sonrasında gelişen olaylar için bkz: Pierre Oberling, *Bellapais'e Giden Yol, "Kıbrıs Türklerinin Kuzey Kıbrıs'a Göçü"* (Ankara: Gn, kur. Basımevi, 1987), s. 160 vd.

(5) Genel Sekreter, 5 Haziran 1976 tarihli raporunda bu ertelemeye neden olarak, tarafların toprak paylaşımı konusunda birbirlerine sunmayı kararlaştırdıkları teklifleri beşinci tur görüşmelerde öngörülen tarihte hazırlayamamalarını göstermektedir (*Yearbook of the United Nations*, 1976, s. 287). Aslında taraflar bazı öneriler geliştirmiş olmakla beraber bunlar uzlaştırılabilirlikten uzak gözükmekteydiler. Bu öneriler için bkz: Oberling, *ibid.*, s. 161-164.

(6) Mektubun metni için bkz: ERTEKÜN, *In Search...*, s. 289.

(7) Bu görüşmeler hakkında bilgi için bkz: *UN Secretariat, Report by the Secretary General, S/12323*, 30 April 1977.

(8) Bkz: *Yearbook*, 1977, s. 344.

(9) Bkz: Ertekün, *In Search...*, s. 51-56.

(10) Altıncı dönem görüşmelerde kararlaştırılmış olduğu üzere 20,26 Mayıs ve 3 Haziran tarihlerinde, BM Genel Sekreteri'nin Özel Temsilcisi'nin önderliğinde Lefkoşe'de gerçekleştirilen üç toplantıda da belirgin bir sonuç elde edilemedi (Ertekün, *ibid.*, s. 54-55).

(11) Öneriler için bkz: *ibid.*, Appendix 49 ve 50, s. 347-367.

(12) Bu konuda bkz: *ibid.*, s. 58-62; *UN Secretariat, Report...*, S/12723, 31 May 1978, madde 52, 53.

yanu tarafından "topluluklararası görüşmelerin yeniden başlaması için bir çerçeve olarak kabul edilemez" şeklinde nitelendirilmiştir (13).

1978 sonu ve 1979 başlarında Genel Sekreter'in topluluklararası görüşmeleri başlatma konusundaki yeni çabalarını görmekteyiz. Bu çabalar sonucunda topluluk liderleri Denктаş ve Kipriyanu, 18 ve 19 Mayıs 1979 tarihlerinde, Genel Sekreter'in önderliğinde, Lefkoşe'de biraraya gelerek, görüşmelere yeniden başlanması için bir zemin oluşturmak üzere "On Madde Anlaşması"nı (14) gerçekleştirdiler. Ancak, 15-22 Haziran tarihleri arasında gerçekleştirilen görüşmelerden yine bir sonuç alınamadı (15).

Görüşmelerin kesildiği 22 Haziran 1979 tarihinden yeniden başladığı 9 Ağustos 1980 tarihine kadar, Genel Sekreter ve yardımcısı Perez De Cuéllar ile BM Kıbrıs Özel Temsilcisi Hugo Gobbi, tarafları masaya oturtabilmenin şartlarını yaratmaya yönelik yoğun bir çaba sarfettiler (16). Özellikle, Genel Sekreterlik tarafından, görüşmelere temel oluşturması amacıyla hazırlanan "Açış Bildirisi"nin (Opening Statement) (17) hazırlanışı sırasında yaşanan yoğun bir diplomatik trafik sonucunda (18), 9 Ağustos 1980 tarihinde topluluklararası görüşmeler BM Kıbrıs Özel Temsilcisi Hugo Gobbi'nin önderliğinde Lefkoşe'de, Ledra Palas'ta başladı. Tarafların karşılıklı olarak görüşlerini ortaya koydukları görüşmeler aralıklarla 1981 yılında da sürmüştür. Bu dönemdeki ilginç gelişme, Genel Sekreter Waldheim'in klasik *iyi niyet girişimleri* gerçekleştirme konumundan *arabuluculuğa*, hatta *uzlaştırıcılığa* yönelmesi oluşmuştur. Bir başka deyişle, Waldheim, görev süresinin sonlarında topluluklararası görüşmelere yeni bir çıkış yolu sağlamak amacıyla sorunun çözümüne ilişkin bazı uzlaştırıcı görüşlerini (19) 1981 yılı sonlarında ortaya koymuş, fakat yine somut bir sonuca ulaşılması mümkün olamamıştır.

2 - 1981 - 1986: Perez De Cuéllar Dönemi

1981 yılı sonunda görevi Waldheim'dan devralan yeni Genel Sekreter Perez De Cuéllar iki yıl Genel Sekreter'in Kıbrıs Özel Temsilcisi olarak görev yapmış, dolayısıyla konu ile ilgili ve konuyu bilen bir diplomattı. Göreve başlamasının hemen ardından sorunu çözmeye yönelik çabaları Waldheim'in bıraktığı yerden sürdüreceğini açıklamış ve 1982 yılının 4 Nisan'ında Kipriyanu, 9 Nisan'ında da Denктаş ile görüşerek topluluklararası görüşmelere yeniden hız kazandırmaya çalışmıştır (20). 1982 yılında görüşmelerde pek bir mesafe alınamamış, 1983 yılı başlarında Rum tarafının girişimleriyle sorunun yeniden uluslararasılaştırılması bu süreci daha da zorlaştırmıştır (21).

(13) *ibid.*

(14) Anlaşma metni için bkz: *Yearbook...*, 1979, s. 422; UN Secretariat, Report..., S/13369, 31 May 1979.

(15) Bkz: ERTEKÜN, *In Search...*, s. 81-84.

(16) Bkz: UN Secretariat, Report..., S/13672, I December 1979 ve UN Secretariat, Report..., A/36/161, 2 April 1979.

(17) Metin için bkz: UN Secretariat, Report..., A/35/385 ve S/14100, II August 1980.

(18) Bkz: ERTEKÜN, *In Search...*, s. 112-115.

(19) Bkz: UN Secretariat, Report..., A/36/702, 20 November 1981.

(20) Bu çabalar için bkz: Zaim M. Nejatigil, *The Turkish Republic of Cyprus in Perspectives* (Nicosia: Tezel Offset and Printing Co., 1985), s. 59 vd.

(21) Genel Sekreter'in konuya ilişkin tutumu için bkz: UN Secretariat, Report..., S/15149, 1 June 1982 ve UN Secretariat, Report..., S/15502, 1 December 1982.

BM Genel Kurulu'nun almış olduğu ve Türk tarafının tezlerine pek uygun düşmeyen 13 Mayıs 1982 tarih ve 37/253 sayılı karar topluluklararası görüşmeleri daha da çıkmaza sokmuştur. Bununla beraber, sorunun çözümü açısından topluluklararası görüşmelere önem veren Genel Sekreter, Denктаş ve Kipriyanu ile 4 Temmuz 1983 tarihinde yeniden görüşerek konuya ilişkin çabalarını yoğunlaştırmıştır (22). De Cuéllar'ın yeni teklifine göre taraflar gerek biçim gerekse öz açısından "Yasama", "Yürütme" ve "Toprak Dağılımı" konularıyla sınırlı kalmak kaydıyla görüşmeleri sürdürecektlerdi. Bu konulara ilişkin alternatif öneriler şeklinde düzenlenmiş olan görüşlerini bir uzlaşma zemini yakalayabilmek amacıyla taraflara ileten Genel Sekreter onların görüşlerini almak için 15 Eylül 1983 tarihine kadar bir süre tanıdı (23). Eylül sonlarında Kipriyanu'nun yaptığı bazı açıklamalar ve 30 Eylül'de Genel Sekreter ile yaptığı görüşme, Rum tarafının tekliflere ilişkin tutumunun "ne kabul ne red" şeklinde ortaya çıktığını gösterdi. Türk tarafının görüşlerini De Cuéllar'a ileten Denктаş ise, Genel Sekreter'in, kendisine Güvenlik Konseyi tarafından verilen "iyi niyet girişimlerinde bulunma" görevinin "arabuluculuğa" dönüşmesine pek taraftar olmadıklarını belirtmekteydi (24). Sonuçta, Genel Sekreter'in Güvenlik Konseyi'ne sunduğu raporda (25) tarafların mevcut zeminde görüşmelere yeniden başlama arzularından söz edilmekle beraber gelişen olaylar ve 15 Kasım 1983 tarihinde Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nin ilan edilmesi neticesinde yeniden bir tıkanma durumu ortaya çıkmıştır.

Genel Sekreter tarafları yeniden bir zirve toplantısında biraraya getirebilmek için 1984 yılı boyunca yoğun bir çaba harcadı. 16 Mart 1984 tarihinde Denктаş ile görüşerek kendisinden KKTC'nin tanınması için çaba safetmemesini, ayrı bir bağımsızlığı pekiştirecek davranışlardan kaçınmasını istemiş, bu arada görüşmelere temel oluşturmasını düşündüğü beş maddelik planını (26) açıklamıştır. Nisan ayında Kıbrıs Özel Temsilcisi Hugo Gobbi'yi taraflarla temaslarda bulunması için Lefkoşe'ye gönderen Genel Sekreter Mayıs ayında da Kipriyanu ve Denктаş ile ayrı ayrı görüşmüştür. 6-7 Ağustos 1984 tarihinde Viyana'da tarafların liderleri ile yeniden bir araya gelen De Cuéllar kendilerinden, bir zirve toplantısı gerçekleştirilebilmesi için zemin oluşturulmasına yarayacak olan "Yakınlaşma Görüşmeleri"ne ilgi istemiştir. 31 Ağustos 1984 tarihinde her iki tarafın da çağrıya olumlu cevap vermesi üzerine "Yakınlaşma Görüşmeleri" New York'ta başlamıştır (27). Üç tur olarak gerçekleştirilen ve Genel Sekreter'in taraflar ile ayrı ayrı görüşmesi esasına dayanan bu görüşmeler sonucunda taraflar arasındaki görüş ayrılıkları tam anlamıyla giderilememekle beraber, 17 Ocak 1985 tarihinde Genel Sekreter'in planı zemininde bir çözüm bulmak üzere (28) bir zirve toplantısı yapılması kararlaştırılmıştır.

(22) Bu konuda bkz: Nejatigil, *op.cit.*, s. 71-72.

(23) *ibid.*, s. 72-73.

(24) *ibid.*, s. 75.

(25) *Un Secretariat, Report...*, S/16162, 1 December 1983.

(26) Bu plan için bkz: *Keesing's Contemporary Archives*, Vol: XXXI, 1985, 34065-34066; Nejatigil, *op.cit.*, s. 134-135.

(27) Geniş bilgi için bkz: Nejatigil, *op. cit.*, s. 15-176.

(28) Bilindiği gibi bu plan "bağımsız, bağlantısız, iki-topluluklu, iki-bölgeli federal bir cumhuriyet" öngörüyordu (Nejatigil, *ibid.*, Appendix II, s. 195-199).

17 Ocak 1985 tarihinde New York zirvesi başlayınca, Rauf Denktaş'ın, Genel Sekreter'in planını "bir bütün olarak" kabul ettiğini açıklamasına karşılık, Spiros Kipriyanu "Yakınlaşma Görüşmeleri" sırasında kabul etmiş görüldüğü bu zemine ilişkin yeni anlaşmazlık noktalarını gündeme getirmeye başlamış, daha önce üzerinde anlaşılmış bir plan olmadığını öne sürmüştür (29). Sonuçta, Genel Sekreter'in bütün çabalarına rağmen bir ortak bildiri yayınlanabilmesi bile mümkün olamamıştır. Genel Sekreter Şubat sonunda bir başka zirvenin düzenlenmesine gayret sarfettiyse de Denktaş bu şekilde yeni bir durum yaratılmasına karşı çıkmıştır.

Bu gelişmelerin ardından Genel Sekreter, Kıbrıs Rum tarafının itirazlarını dikkate alarak, Ocak zirvesinde görüşmelere temel oluşturmasını önermiş olduğu planında bazı değişiklikler yapmış ve bu yeni taslağı 12 Nisan 1975 tarihinde taraflara sunmuştur (30). Kıbrıs Rum tarafı, tahmin edilebileceği gibi, Genel Sekreter'e olumlu bir cevap verdiyse de (31), Denktaş yeni planın kendisinin kabul etmiş olduğu eski plandan "önemli ve temel değişiklikler ihtiva ettiği"ni ifade etmiş, Türkiye'nin etkili garantisinin bulunmadığı bir çözümü kabul etmesinin mümkün olmadığına işaret ederek Genel Sekreter'in teklifine pek sıcak bakmadığını açıklamıştır (32). Bununla birlikte, tarafların ilk defa birbirlerine bu kadar yakın olduklarını düşünen Genel Sekreter girişimlerini sürdürmüştür. 1986 yılı başlarında, tarafların alt düzeydeki temsilciler aracılığı ile Genel Sekreterlik nezdinde sürdürdükleri temaslar sonucunda ortamın uygun olduğuna karar veren De Cuéllar 29 Mart 1986 tarihinde taraflara yeni bir "Çerçeve Taslak" sunmuştur (33). Denktaş, Türkiye'nin garantisine ilişkin bölüm açısından ciddi tereddütler taşıdığını belirtmekle beraber taslağı "bir bütün olarak" (integrated whole) kabul ettiğini açıkladı. Rum tarafı ise, uzun bir süre sessiz kaldıktan sonra, Kipriyanu'nun 10 Haziran 1986 tarihinde Genel Sekreter'e gönderdiği mektupta taslağı, Genel Sekreter'in ortaya koyduğu biçimde, yani "bir bütün olarak" kabul etmelerinin mümkün olmadığını ifade etmesiyle tutumunu belirlemiş oldu. Buna karşılık De Cuéllar ise taslağın esas olarak tarafların daha önce aralarında anlaşmaya vardıkları konuları kapsadığını bildirirerek Rum tarafının tutumunu üstü kapalı bir biçimde eleştirmektedir (34). Böylece, Genel Sekreter'in sorunun çözümüne ilişkin çabalarının bir turu daha başarısızlıkla sonuçlanmış olmaktadır.

3 - Sonuç

Bilindiği gibi, sorunun Güvenlik Konseyi, özellikle de Genel Kurul tarafından ele alınışı sonucunda ortaya çıkan kararlar, genellikle Türk tarafının tezlerine pek yakın olmayan, çeşitli düzeylerde Yunan tezlerini destekleyen bir görünüm arzemişlerdir.

(29) Bu konuda bkz: *ibid.*, 177-184.

(30) Bu yeni taslağın metni için bkz: *Yeni Kıbrıs*, Temmuz 1985, s. 7-10.

(31) *UN Secretariat, Report...*, S/17227/Add. I.

(32) Denktaş'ın bu yeni plan hakkındaki görüşleri için bkz: *New Cyprus*, Vol: II, No: II, December 1985.

(33) Bu belge için bkz: "Question of Cyprus", A Documented Story of 28 Years (1960-1988), (Lefkoşa: 1988), Annex 3, s. 52-55. Metnin Türkçesi için bkz: *Cumhuriyet*, 2 Nisan 1986.

(34) *UN Secretariat, Report...*, S/18102, 12 June 1986.

Konunun örgüt Genel Sekreteri tarafından ele alınışı ise, kendi tezlerinin de dikkate alınması açısından Türk tarafına **mutlak** değilse de **mukayeseli** bir üstünlük sağlamıştır denebilir. Bu durumun belirgin göstergesi, Genel Sekreter'in 1984 yılı başlarından itibaren geliştirdiği çözüm önerileri karşısında Türk tarafının Yunan tarafına oranla daha fazla "evet" demesidir. Bu durum, Türk tarafının Kıbrıs sorununa ilişkin olarak son yıllarda sağladığı en önemli diplomatik başarıdır.